

6.3 Tautų likimas karo metu. Holokaustas Lietuvoje

Armija Krajova (le. *Armia Krajowa* – Krašto armija) – per Antrąjį pasaulinį karą veikusi lenkų partizanų karinė organizacija, pripažinusi Lenkijos emigracinę vyriausybę Londone.

Baltaraiščiai – vokiečių kariuomenės Antrojo pasaulinio karo metais užimtose TSRS teritorijose veikę vietiniai savanoriai vermachto talkininkai, ant rankovių dėvėję baltus raiščius, dalyvavę nacių baudžiamosiose operacijose.

Birželio sukilimas – 1941 m. birželio 22–23 d. lietuvių antisovietinis sukilimas, siekęs atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Holokaustas (lot. *holocaustum* – sudeginta auka) – 1939–1945 m. Trečiojo reicho nacių režimo vykdytas žydų persekiojimas ir naikinimas Vokietijoje ir jos okupuotose valstybėse.

Lietuvių aktyvistų frontas (LAF, Lietuvių aktyvistai) – antisovietinio pasipriešinimo organizacija, veikusi 1940–1941 m., parengusi ir įvykdžiusi 1941 m. Birželio sukilimą.

Raudonieji partizanai – tarybiniai antinacistinio pasipriešinimo judėjimo dalyviai, veikę per Antrąjį pasaulinį karą.

Vietinė rinktinė – savanoriškas karinis junginys, 1944 m. vasario mėn. įsteigtas kovai su banditizmu Lietuvoje, susitarus su vokiečių okupacine administracija. Vadovavo generolas P. Plechavičius.

1. Perskaitykite tekstą ir atsakykite į klausimus.

1941 m. birželio 22 d. nacistinei Vokietijai užpuolus SSRS, pogrindyje veikusios ir su Lietuvos aktyvistų frontu (LAF) ryšius palaikiusios organizacijos pradėjo kovą prieš Raudonąją armiją. Didžiausią mastą sukilimas įgavo Kaune. Sukilėliai užėmė radiją, telefono stotį. Vietos gyventojai organizavo partizanų būrius, užpuldinėjo Raudonosios armijos dalinius, sovietinius pareigūnus, vadavo iš kalėjimų kalinius. Birželio 23 d. per užimtą radijo stotį aktyvistai paskelbė apie nepriklausomybės atkūrimą ir Laikinosios vyriausybės sudarymą. Jos vadovu tapo literatas Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Tačiau hitlerinė Vokietija nepalaikė lietuvių laisvės siekių ir rugpjūčio 5 d. Laikinoji vyriausybė buvo priversta nutraukti veiklą. Šiandien birželio sukilimas vertinamas nevienareikšmiškai. Viena vertus, tiek sukilėlių, tiek Laikinosios vyriausybės veikla sugriovė sovietų mitą apie „savanorišką“ Lietuvos prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, neva atitikusį lietuvių tautos lūkesčius. Kita vertus, reikia pažymėti, kad LLV tam tikrais klausimais bendradarbiavo su nacistiniu režimu, ypač imantis atitinkamų veiksmų prieš žydus.

Nuo pirmųjų karo dienų Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, Holokaustą, žydų persekiojimą ir naikinimą organizavo ir vykdė nacių valdžia. Iš Vokietijos į Lietuvą atvyko specialios naikinimo grupės (vok. Einsatzgruppen), kurios turėjo išžudyti komunistus, žydus, romus. Naciai siekė į šį nusikaltimą įtraukti ir vietinių talkininkų – baltaraiščių. Po pirmosios sovietinės okupacijos vyravo antikomunistinės ir antižydiškos nuotaikos. Antisovietiniuose atsišaukimuose „žydo“ ir „komunisto“ sąvokos buvo vartojamos sinonimiškai. Pirmosiomis karo dienomis pradėtos suvedinėti sąskaitos. Be teismo buvo žudomi arba perduodami vokiečiams daugiau ar mažiau bendradarbiavę su komunistais, o kartais ir niekuo nenusikaltę žmonės. Tomis dienomis žuvo šimtai niekuo dėtų lietuvių, bet labiausiai nukentėjo Lietuvos žydai, kurie buvo puolami ir žudomi vien dėl savo tautybės. Kaune įvykdytos Lietūkio garažo žudynės, per kurias buvo nukankinti ir nužudyti maždaug 50 žydų.

6.3 Tautų likimas karo metu. Holokaustas Lietuvoje

Lietuvos miestuose žydai buvo suvaryti į getus. Juose teko gyventi ypač sunkiomis, žmogaus orumą žeminančiomis sąlygomis. Žydai privalėjo prie viršutinių drabužių prisisiūti šešiakampes žvaigždes. Jiems buvo draudžiama naudotis transporto priemonėmis, turėti radijo imtuvus, pirkti ir parsinešti į getus maisto, kuro, be leidimo išeiti iš getų, vaikščioti šaligatviais. 1941–1944 m. getuose gyvenę žydai buvo palaipsniui sunaikinti. Lietuvoje per vokiečių okupaciją iš viso nužudyta apie 195–196 tūkstančiai žydų – apie 90 procentų vietinės bendruomenės. Tai didžiausias aukų procentas tarp Europos šalių, kurios patyrė Holokausto siaubą. Lietuviai ne tik žudė savo bendrapiliečius žydus, bet ir, nepaisydami realios grėsmės, gelbėjo. Lietuvos teritorijoje daugiau kaip 2300 šeimų gelbėjo žydus. Prie žydų gelbėjimo prisidėjo ir Lietuvos katalikų bažnyčia, nemažai kunigų suteikdavo prieglobstį nuo mirties besislapsčiusiems žydams. Lietuvių šeimos dažniausiai priglausdavo žydų vaikus, juos priimdavo ir augindavo lyg savus.

Birželio sukilimo emblema

Klausimai ir užduotys.

1. Kodėl įvyko Birželio sukilimas? Ar buvo pasiekti jo tikslai? Kodėl? Atsakymus argumentuokite.
2. Klasėje padiskutuokite, kodėl ir kaip kai kurie žmonės dalyvavo ar prisidėjo prie holokausto nusikaltimų.
3. Kaip žydai reagavo į persekiojimą ir masines žudynes?
4. Kodėl ir kaip kai kurie žmonės priešinosi šiems nusikaltimams?

6.3 Tautų likimas karo metu. Holokaustas Lietuvoje

2. Aptarkite karikatūrą.

1. Kuriais metais galėjo būti sukurta ši karikatūra? Atsakymą argumentuokite.
2. Išvardykite karikatūroje vaizduojamas istorines asmenybes ir šalis, kurioms jos priklausė.
3. Kurioje šalyje galėjo būti nupiešta ši karikatūra?

3. Palyginkite pateiktas nuotraukas. Pasvarstykite ir padiskutuokite, ar įmanoma išsaugoti žmoniškumą karo akivaizdoje.

1941 m. liepos mėn. Tautinio darbo apsaugos bataliono sugauti ir surišti žydai

Užrašas karikatūroje: „Atleisk man, drauge, bet pasitaikė tokia galimybė.“

Žydus holokausto metu iš minios išskirdavo ant rūbų prisiūdami Dovydo geltoną žvaigždę

1945 m. užfiksuota reta akimirka – aštuoniolikmetė Morta Kalendraitė perduoda išgelbėtą Šolomą Gordimerį (visų vadintą Simu) tėvui Icikai Gordimeriui. Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus nuotrauka

6.3 Tautų likimas karo metu. Holokaustas Lietuvoje

4. Susipažinkite su keturiolikmečiu žydų berniuku Icchoku Rudaševskiu (1927–1943), gyvenusiu Vilniuje prieš aštuoniasdešimt metų. Jo paauglystę negailestingai nutraukė Antrasis pasaulinis karas ir nacių okupacija. Pasaulyje gerai žinomas jo parašytas „Vilniaus geto dienoraštis“ – svarbus autentiškas Holokausto ir Vilniaus geto istorijos dokumentas. Perskaitykite tekstą ir atsakykite į klausimus.

1941 m.

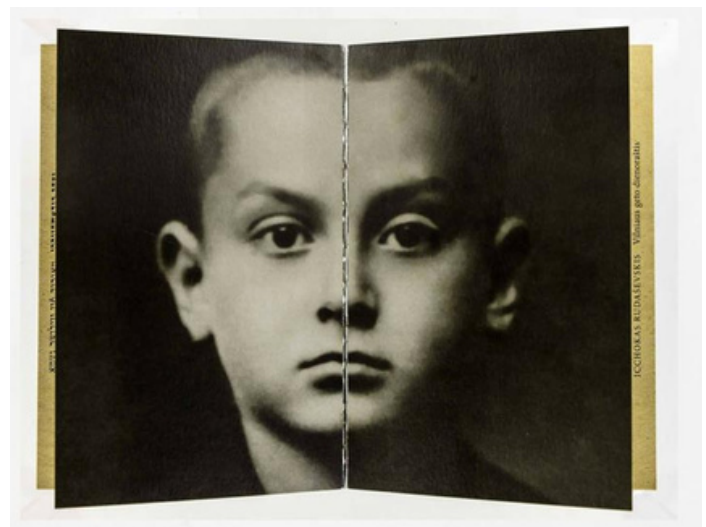
Rugsėjo 6 d.

<...> Vilniaus žydams įrenginėjamas getas. Namuose visi kraunasi daiktus. Aplink blaškosi moterys, grąžydamos rankas, verkdamos, butai atrodo kaip nusiaubti pogromo. Netrukus pamatome pirmą eitynių į getą vaizdą. Viduramžių vaizdą. Plaukia didelė, juoda žmonių minia. Žiūriu į sujauktą kambarį, į ryšulius, į nelaimingas žmones. Matau, kaip daiktai, buvę man tokie brangūs, dabar tiesiog mėtosi. Išvelkame savo nešulius į kiemą. Šalimais stovi krikščionys. Žydai samdo krikščionių berniukus, kad padėtų jiems tempti naštas. Iš kaimyno vieną ryšulį staiga kažkas pavagia. Sena moteris stovi sutrikusi tarp savo ryšulių, nepajėgdama su jais susidoroti, dejuodama ir laužydama rankas. Žmonės verkia, žiūrėdami į maišus, kurių jie nebegali pakelti. Staiga kažkieno ryšulys išyra. <...>

Mano galva tuščia. Nebematau prieš save gatvės, nebematau praeivių; tik jaučiu, kad degu iš pažeminimo ir skausmo. Norisi verkti. Štai pagaliau geto vartai. Jaučiu, lyg mane būtų apiplėšę pavogę iš manęs laisvę, mano namus, mano Vilniaus gatves, kurias šitaip myliu. Viską iš manęs atima. Prie vartų spūstis. Pagaliau atsiduriu kitoje vartų pusėje. Žmonių srautas įbloškia mane pro vartus. Nusimetu pjaunančius pečius ryšulius. Susirandu tėvus – ir štai mes jau geto kambaryje.

Pagal Icchoką Rudaševskį „Vilniaus geto dienoraštis“

1. Aptarkite šį pasakojimą klasėje. Papasakokite, ką supratote, perskaitę savo bendraamžio Icchoko Rudaševskio dienoraščio ištrauką. Kuo šis tekstas jus nustebino, sukrėtė? Apie ką privertė susimąstyti?
2. Bibliotekoje ar internete pamėginkite surasti kitų Holokaustą išgyvenusių vaikų dienoraščių (kaip Anos Frank, Matildos Olikinaitės ir kitų).
3. Kokios išminties, kokios dvasinės stiprybės, jūsų nuomone, iš šių sukrečiančių tekstų galėtų pasi-semti šių dienų jaunuoliai?

6.3 Tautų likimas karo metu. Holokaustas Lietuvoje

5. Atpažinkite istorinius veikėjus ir sujunkite jų pavardes su vykdytomis veiklomis.

Juozas Ambrazevičius-Brazaitis –	Lietuvos diplomatas, pulkininkas, Lietuvių aktyvistų fronto įkūrėjas.
Čijunė Sugihara –	nacistinės Vokietijos politinis veikėjas, Lietuvos generalinės srities generalinis komisaras.
Heinrichas Himleris –	Lietuvos kariuomenės generolas. Vienas 1926 m. gruodžio perversmo vadovų. 1944 m. Kaune suorganizavo Lietuvos vietinę rinktinę. Neįvykdęs reikalavimo perduoti rinktinės dalinius vokiečių valdžiai, suimtas ir išvežtas į Salaspilio koncentracijos stovyklą.
Teodoras Adrianas von Rentelnas –	literatūrologas, 1941 m. birželio sukilime ėjo Lietuvos laikinosios vyriausybės Ministro Pirmininko pareigas.
Povilas Plechavičius –	SS reichsfiureris, nacistinės Vokietijos vidaus reikalų ministras, slaptosios policijos Gestapo viršininkas.
Kazys Škirpa –	SS karininkas (brigadefiureris), vienas iš Holokausto vykdytojų Lietuvoje.
Ona Šimaitė –	Japonijos diplomatas, 1939–1940 m. rezidavęs Kaune kaip Japonijos imperijos vicekonsulas. Antrojo pasaulinio karo metais padėjo apie 6000 Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos žydų pabėgti iš Europos, išduodamas jiems tranzitines Japonijos vizas.
Francas Valteris Štalekeris –	Vilniaus universiteto bibliotekininkė, pasinaudojusi savo tarnyba ir gelbėjusi žydus Antrojo pasaulinio karo metais.